

Γεώργιος Αρβανίτης
Θεολόγος

Ο Άγιος Σωφρόνιος του Έσσεξ και το Θεολογικό του έργο

Ο Γέροντας Σωφρόνιος του Έσσεξ, ο οποίος κατόρθωσε να σημαδέψει με το πολυσήμαντο βίο του τον 20^ο αιώνα χαρακτηρίστηκε για το δυναμικό, πολύπλευρο πνευματικό του έργο. Ασκητής, πνευματικός πατέρας /στο Άγιον Όρος και την Ευρώπη, θεολόγος, λόγιος συγγραφέας, αγιογράφος, ποιητής και συνθέτης λειτουργικών ευχών, χαρακτηρίστηκε για την αγάπη του στο Θεό, αλλά και την καλλιτεχνική του φύση. Ήταν λάτρης των τεχνών, αλλά πρωτίστως ανήσυχο πνεύμα και πιστός ‘στρατιώτης’ της αλήθειας του Θεού.¹

ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

a. Η αγωγή των παιδιών

Η αγωγή των παιδιών είναι σημαντική για την εξέλιξή τους, καθώς είναι από τη φύση τους αναμάρτητα και η προσευχή είναι η σωτηρία του κόσμου, ο ακρογωνιαίος λίθος σύνδεσης Θεού και ανθρώπου.² Η μελέτη προϋποθέτει και την συμμετοχή του ανθρώπου στην λειτουργία, τον κρίκο της πνευματικής σύνδεσης του ανθρώπου με την εκκλησία. Η λογική απόδοση του μυστηρίου, αλλά τον οδηγεί στην πλάνη.³ Η αγάπη για τα παιδιά ήταν μεγάλη και η επαφή μαζί τους τον γέμιζε χαρά. Αν και λάτρης της ασκητικής ζωής, απομακρυνόταν από τη μοναχικότητά του και παρευρισκόταν στον έξω κόσμο για να συνομιλήσει με τα παιδιά και να τα διδάξει την σοφία του. Επισημαίνει την εκκλησιαστική αγωγή, που θα βοηθήσει το παιδί να είναι ταπεινό και να κατανοήσει την αξία της ισότητας, ήδη από μικρή ηλικία. Η εκπαίδευση διαδικασία, η οποία ξεκινά από την μητέρα του κατά την διάρκεια της κύησης, και εξελίσσεται σταδιακά.⁴

¹ Καλλιακμάνης Βασίλειος, «Η συμβολή της Θεολογίας του Γέροντος Σωφρονίου στο έργο της αγωγής των παιδιών», στο συλλογικό: *Γέροντας Σωφρόνιος, ο Θεολόγος του Ακτίστου Φωτός*, Πρακτικά Διορθόδοξου Επιστημονικού Συνεδρίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αθήνα/ Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 1 – 14.

² Αρχμ. Σωφρονίου Σαχάρωφ, *Ό Άγιος Σιλουανός ό Αθωνίτης*, Έσσεξ Άγγλίας 1995, σελ. 472

³ Μαντζαρίδη Γεώργιου, «Η μετοχή στην ενέργεια του Θεού ως όρος πραγματώσεως της υποστατικής αρχής στον άνθρωπο», *Σπουδή στην κατακόρυφη και οριζόντια κοινωνικότητα*, τιμητικός τόμος καθηγητή Βασίλειου Γιούλτση, εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 167.

⁴ Αδ. Μαγδαληνής, *Σκέψεις για τά παιδιά στην όρθόδοξη Έκκλησία σήμερα*, σελ. 24.

Η ανατροφή των παιδιών πρέπει να είναι συμβατή με τον χρόνο και την ηθική. Οι εντολές του Θεού πρέπει να αποτελούν βασικό σημείο της αγωγής του παιδιού, που θα πρέπει να το ακολουθεί καθ' όλη τη διάρκεια του βίου του και στην ενήλικη ζωή του, λαμβάνοντας υπόψιν του τον βίο του αγίου Σιλουανού του Αθωνίτου, που αποποιήθηκε τον επίγειο βίο του ως ξυλουργός και αποφάσισε να στραφεί στον Θεό. Επισημαίνει πως οι γονείς δεν πρέπει να αποτρέπουν τα παιδιά να πραγματοποιήσουν τα όνειρά τους και δεν είναι σωστό να τα πιέζουν να υλοποιούν τις δικές τους επιθυμίες, γιατί αυτό έρχεται σε αντίθεση με την διδασκαλία και τον δρόμο του Θεού. Από τη στιγμή που τα παιδιά λαμβάνουν το βάπτισμα, ο δρόμος που θα ακολουθήσουν έχει χαραχτεί από τον Θεό και η Θεία Χάρη έχει φωτίσει το πνεύμα του παιδιού για να τελέσει τον σκοπό για τον οποίο έχει έρθει στη γη. Σε αυτό το σημείο, τονίζει τον κίνδυνο υπερβολής. Οι γονείς πρέπει να αφήνουν ελεύθερα τα παιδιά τους, αλλά όχι ασύδοτα.⁵

Επίσης, παραθέτει την αξία της αλήθειας στην αγωγή, στηλιτεύοντας την τυπολατρία. Επισημαίνοντας ότι η ηθική διεξαγωγή του βίου δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την χριστιανική, αν από εκείνη απουσιάζει η ουσία της Θεογνωσίας. Σε αυτή την μορφή αγωγής πρέπει να επικεντρωθούν οι γονείς αν επιθυμούν να σώσουν την ψυχή των παιδιών τους, και οφείλουν να τα τρέφουν αρχικά με τη σωματική τροφή (όπως το γάλα για την επιβίωσή τους) και στη συνέχεια με την πνευματική (την θεία κοινωνία για την σωτηρία της ψυχής τους). Σημαντικό στοιχείο αποτελεί και η ελευθερία βούλησης και δράσης, να είναι ανοικτά σε Αυτόν, αφήνοντας την άδολη καρδιά τους να δεχτεί τα διδάγματά Του.⁶ Οι γονείς, οφείλουν να διδάξουν στα παιδιά τη Θεία Χάρη, αλλά χωρίς να τα προσβάλλουν και να τα κάνουν να μισήσουν την λατρεία του Θεού.⁷ Η αγάπη ενός γονέα για το παιδί του είναι πάντα ανιδιοτελής και αμφίδρομη, παρά τις δυσκολίες ή τις αστοχίες.⁸

⁵ Αρχιμ. Σωφρονίου Σαχάρωφ, *Όψόμεθα τόν Θεόν καθώς έστι*, σ. 91. Πρβλ. καί σελ. 163, 408.

⁶ Αρχιμ. Σωφρονίου Σαχάρωφ, *Όδός Θεογνωσίας*, "Έσσεξ Αγγλίας 2004, σελ. 145.

⁷ Νικοδήμου του Αγιορείτου, *Ερμηνεία εις ΙΔ' Επιστολάς του Αποστόλου Παύλου*, Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 526.

⁸ *Οικοδομώντας τόν ναό τοῦ Θεοῦ μέσα μας καί στούς ἀδελφούς μας*, τόμ. Α', ἔκδ. Ἱερᾶς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, "Έσσεξ Αγγλίας 2013.

b. *Η Θεολογική Γνωσιολογία*

Ο Σωφρόνιος, δεν απορρίπτει την επιστήμη, η οποία ερμηνεύει την θεολογική ουσία. Η γνώση όμως παραμένει ωφέλιμη, όταν συνδυάζεται με την οντολογία και την πνευματικότητα. Η μεθοδολογία της χρησιμοποιείται για την επεξήγηση των θείων φαινομένων, που έχουν ως προϋπόθεση την πίστη. Ο άνθρωπος πρέπει να μην παραπλανάται από αναληθείς ισχυρισμούς, αλλά χωρίς να υπερεκτιμά την ακαδημαϊκή θεολογία. Ο χριστιανισμός δεν αποτελεί φιλοσοφικό κλάδο, αλλά την ουσία της ανθρώπινης ζωής. Για να έρθει ο άνθρωπος σε επαφή με το μυστήριο, πρέπει να έχει ανοικτό το πνεύμα και την καρδιά του και να το κάνει συνειδητά.⁹

Ο χριστιανισμός είναι η ζωή στο σύνολό της. Η φιλοσοφία είναι και εδώ ορατή, αλλά ακολουθεί διαφορετικό δρόμο από την φιλοσοφική θεώρηση που υπήρχε κατά το παρελθόν. Η βάση της δεν είναι μόνο η λογική, αλλά και η πίστη της υπαρξιακής γνώσης του θείου, η ουσία του *είναι*.¹⁰ Ο άνθρωπος πρέπει να βασίζεται στην πίστη του και να μελετά, χωρίς να την θέτει υπό αμφισβήτηση, γιατί απομακρύνεται από τον Θεό. Η πίστη του πρέπει να έχει τη λογική, αλλά και την συμπλήρωση των κενών που του αφήνουν τυχόν προβληματισμοί.¹¹

Η αποφυγή αντικειμενοποίησης της πίστης αποτελεί αυτοσκοπό. Κατά τον Σωφρόνιο, η επιστήμη επιτελεί αυτόν τον ρόλο, ενώ η πίστη ερμηνεύει την εσωτερικότητα. Ο Θεός δεν είναι απρόσωπος, αλλά ένα αποκαλυπτικό βίωμα κάθε ανθρώπου, η αυθεντική πνευματική ουσία. Δεν αποτελεί μια στείρα εξιστόρηση, αλλά ένα θαύμα που εκτυλίσσεται ζωντανό μπροστά στα μάτια του ανθρώπου και ένα χάρισμα το οποίο του δίνεται Ψυχή τε και Σώμα.¹²

Όλη η συγγραφική του προσπάθεια, υλοποιείται με σκοπό να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στο δόγμα και την ασκητική ζωή. Η άποψή του για το δόγμα

⁹ *Ὁμόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστὶ*, σελ. 164 (105), «Πρὶν ἢ ἐγγίση ἡμᾶς ὁ δάκτυλος Αὐτοῦ, πρὶν ἢ ἡ ἐνέργεια τῆς αἰδίου ζωῆς Αὐτοῦ διαπεράσῃ τὴν καρδίαν, τὸν νοῦν, ἔτι δὲ καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν, περιπλανώμεθα εἰκάζοντες περὶ Αὐτοῦ»

¹⁰ Δημητρίου Τσελεγγίδη, *Ορθόδοξη θεολογία και ζωή*, εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 234

¹¹ Πόποβιτς, Ίουστίνου, (Ἀρχιμ.), *Ὁδὸς θεογνωσίας*, εκδόσεις Γρηγόρη, τόμος 2, Ἀθήνα 1992, σελ. 175 – 182.

¹² Ν. Ματσούκα, *Δογματική Συμβολική Θεολογία. Τόμος Α΄*, εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 134.

εκφράζεται στο έργο του *Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστὶ*, το οποίο αποκρυσταλλώνει την εμπειρία της ασκητικής ζωής μετουσιωμένη με την δογματική διδασκαλία. Γράφει χαρακτηριστικά: «*Τρία πράγματα δεν μπορώ να κατανοήσω: 1) Πίστη χωρίς δόγμα, 2) χριστιανισμό έξω από την Εκκλησία, 3) χριστιανισμό χωρίς άσκηση. Και τα τρία αυτά, Εκκλησία, δόγμα και ασκητική, δηλαδή χριστιανική άσκηση, συνιστούν για μένα ενιαία ζωή*». ¹³ Επίσης, τονίζει την αγάπη του ανθρώπου στους εχθρούς του και επισημαίνει την αξία της προσπάθειας και όχι την τέλεια εφαρμογή τους, αφού ο μόνος τέλειος είναι ο Χριστός, που θυσιάστηκε για την σωτηρία του κόσμου από την αμαρτία.¹⁴ Για εκείνον, σωστό είναι να μην εξετάζονται όλοι οι παράγοντες με βάση τη λογική, ενώ η άσκηση πρέπει να τελείται με την ανθρώπινη εμπειρία σε συγκερασμό με την πνευματικότητα. Η τελειότητα ανήκει μόνον στο Θεό και ο άνθρωπος προσπαθώντας ανεπιτυχώς να την αποκτήσει, οδηγείται σε σφάλματα.¹⁵

c. Θεολογία και Οντολογία

Ο άνθρωπος φέρει μέσα του την αιώνια ζωή, αλλά είναι στην ευχέρειά του να την πραγματώσει, ζώντας σε αρμονία με τον θείο λόγο. Η ανθρωπολογία του Σωφρονίου χαρακτηρίζεται από δύο αντίρροπες τάσεις, όπου η μία είναι η ζωή του ανθρώπου, τηρουμένων των αναλογιών, όπως ορίζεται από τον Θεό, και η άλλη της αβύσσου, με τον κίνδυνο της πτώσης να είναι πάντα ορατός, και τον αμφίρροπο, διαρκή αγώνα του ανθρώπου.¹⁶ Σε αυτό το στοιχείο, καίριο ρόλο διαδραματίζει ο ηθικός βίος και η προσευχή. Η οντολογία του Σωφρονίου, επισημαίνει την αρχή του «ομοούσιου» του ανθρώπινου γένους, εκεί όπου ο κάθε άνθρωπος είναι δούλος του Θεού και δεν

¹³ Αρχιμανδρίτου Σωφρονίου, *Αγώνας Θεογνωσίας, Η αλληλογραφία του Γέροντος Σωφρονίου με τον Δ. Μπάλφοουρ*, Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2004, σελ. 22.

¹⁴ *Περί Προσευχής*, ό. π., σελ. 35

¹⁵ Πρβλ. του ιδίου, *Η Ζωή Του ζώή μου*, εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 96 και *Γράμματα στη Ρωσία*, ό.π. παρ., σ. 67.

¹⁶ Sophrony archimandrite, “Foreword” στο *Wisdom from Mount Athos: The Writings of Staretz Silouan 1866-1938*, tr. Rosemary Edmonds, (New York, 1974) 4-18.

διαχωρίζεται από τη φύση του, μετέχοντας από κοινού στη φύση του, «καθ' εικόνα και ομοίωση», με εμφανείς επιρροές του από τον Σιλουανό.¹⁷

Ο ίδιος στα γραπτά του, τονίζει τρεις εκφάνσεις αυτής της πρακτικής. Η πρώτη είναι εκείνη της άδολης πίστεως και της άσκησης, όπως την εκτελούσαν οι άγιοι της Εκκλησίας και οι μοναχοί, η δεύτερη είναι εκείνη του ανθρώπου που έχει φιλοσοφικές καταβολές, αλλά δεν γίνεται κοινωνός της πίστης λόγω αμφιβολίας, και η τρίτη αποτελεί συνδυασμό των δύο προαναφερθέντων ομάδων. Η γνώση μας για τον Θεό και η πίστη σε αυτόν είναι υπαρκτή και εμείς οι ίδιοι γινόμαστε μέτοχοι της Βασιλείας Του. Η σχέση ανθρώπου και Θεού είναι βασικά προσωπική και έγκειται στην επίγνωση της θείας ουσίας και της ελεύθερης επιλογής. Ο άνθρωπος πρέπει να αποδεχτεί μόνος του τον Θεό και να ανθίσει μέσα του το πνεύμα της αλήθειας. Η χριστοκεντρική πολιτική που ακολουθεί σε αυτό το σημείο είναι εκείνη που χαρίζει στον άνθρωπο την αθανασία, ενώ δεν διστάζει να αναφερθεί στην ταπεινότητα και την πατερική παράδοση των Ευαγγελίων για να τονίσει την ανάγκη ένωσης του Θεού με τον άνθρωπο.¹⁸

Οι προϋποθέσεις της έγκεινται στην εκκλησιαστική πίστη, η οποία διακρίνεται από τα ισχυρά θεμέλιά της, ενώ και ο ασκητισμός είναι απαραίτητος για την σωστή ένωση με τον Θεό και τον εξαγνισμό της ανθρώπινης αγάπης σύμφωνα με τον Μάξιμο.¹⁹

d. Η ακαδημαϊκή Θεολογία

Ο Γέροντας Σωφρόνιος του Έσσεξ, ασχολήθηκε εντόνως με την ακαδημαϊκή θεολογία. Η βάση της για εκείνον ήταν η πίστη, η οποία είναι ικανή να επεξηγήσει το θεολογικό δόγμα και να συνεισφέρει στην ανθρώπινη σωτηρία. Σκοπός της ακαδημαϊκότητας στον τομέα της θεολογίας, αποτελεί η ερμηνεία των θεολογικών

¹⁷ Πρβλ. του ίδιου, *Ο άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης*, όπ. παρ., σ. 135. Πρβλ. «Παρ' ἡμῖν ἀνθρωπότητα μία, τὸ γένος ἅπαν». Γρηγορίου Θεολόγου, «Θεολογικός Ε΄, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», *Patrologiae Graeca*, επιμ. έκδ. J. Migne, Τόμ. 36, στ. 149.

¹⁸ Μ. Αθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 192: B, 54. Βλ. *Ἁγίου Συμεὼν του Νέου Θεολόγου*, «γ΄. Περὶ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως καὶ κατὰ τίνα τρόπον δι' ἡμᾶς ἐσαρκώθη», *Λόγοι, Βίβλος των ηθικῶν, Λόγος α΄*. «Ἐλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος ἦν κατὰ φύσιν οὐκ εἶχε σάρκα καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος, ὅπερ οὐκ ἦν· μεταδίδωσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἦν οὐδεὶς οὐδέπω ἀγγέλων ἢ ἀνθρώπων ἐκτήσατο, καὶ γίνονται θεοί, ὅπερ οὐκ ἦσαν, θέσει καὶ χάριτι».

¹⁹ Αρχιμ. Ζαχαρία (Ζάχαρου), *The Enlargement of the Heart*, σελ. 135, 189

δεδομένων με λογικά τεκμήρια. Η θεωρητική γνώση είναι απαραίτητη για την κατανόηση της δογματικής διδασκαλίας, και την προσπάθεια απόδοσής της με σαφήνεια και ακριβή αποτύπωση. Ο λόγος του, επηρεασμένος από τη φιλοσοφική οπτική γωνία του Τζον Λοκ, συνδυάζει την εμπειρική θεολογία με την φιλοσοφική προέκταση. Ταυτόχρονα, ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικός με την παραποίηση των θρησκευτικών δεδομένων προς ίδιον όφελος και απεχθανόταν την άνευ ουσίας συστηματοποίηση της πίστης, με την απουσία της πνευματικής ερμηνείας και αλήθειας.²⁰

Η προσπάθεια διαφύλαξης της πίστης και η μετάδοσή της σε κάθε άνθρωπο αποτελεί ένα αιώνιο αγαθό, που πρέπει να μεταδοθεί από γενιά σε γενιά, ενώ μέσω της θρησκείας εντάσσεται στη βασιλεία του Θεού και αποτελεί μέρος μιας ενιαίας κοινότητας.²¹ Ο ίδιος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη χρήση των σωστών όρων για την καλύτερη επεξήγησή τους. Η ανθρώπινη γλώσσα είναι αρκετά περιορισμένη για να περιγράψει ένα θείο μυστήριο και θα πρέπει να αναγνωριστεί πως η επιστήμη και η φιλοσοφία χρησιμοποιούν διαφορετικούς όρους και περιεχόμενα για να καλύψουν τους ετερότροπους προβληματισμούς που τις απασχολούν.²² Όμως αυτό δεν είναι αρκετό. Ένας θεολόγος πρέπει να μελετά πολύ και να αξιολογεί διαρκώς και τον εαυτό του και τους γύρω του, αλλά και τις πηγές που ερευνά. Η ακαδημαϊκή θεολογία θα πρέπει να δίνει θάρρος στον άνθρωπο να αναζητά την αλήθεια και να τον αποτρέπει από την παραπλάνηση.²³

Όπως αναφέρει και ο ίδιος, «Ποῦ εὐρίσκεται ὁμως τὸ κριτήριον διὰ τὴν βεβαιώσιν τῶν δοθεισῶν εἰς ἡμᾶς ἐμπειριῶν τοῦ Θεοῦ-Ἀληθείας;». Αυτή η απάντηση θα δοθεί στη συνένωση βιώματος και γνώσης, η οποία μπορεί να εξάγει ασφαλή συμπεράσματα και να εξυψώσει την πίστη. Η εκκλησία έχει τον βασικό ρόλο αγωγής του νέου, για να βρεθεί στην ουσία της θεολογικής αξίας. Η εκκλησία είναι ο απαραίτητος συνδεδεμένος κρίκος του Θεού με τον άνθρωπο, και αποτελεί την κεντρική

²⁰ Κόϊου Νικολάου Γ., *Θεολογία και εμπειρία κατὰ τὸν Γέροντα Σωφρόνιο*, εκδόσεις Ιεράς Μονῆς Βατοπεδίου, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 97.

²¹ Πρβλ., *Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστὶ*, σελ. 142 (95).

²² Σεβασμιότατος κ. Ιερόθεος, *Ὁ Ἅγιος Σωφρόνιος, ὁ αγιορείτης καὶ ησυχαστής*, Ι.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, Ναύπακτος 2020, σελ. 570 – 634.

²³ Ιερομον. Νικολάου (Σαχάρωφ), *Ἀγαπῶ ἄρα ὑπάρχω*, σελ. 58 (41).

εικόνα της πνευματικής κτίσης από τις απαρχές της ανθρώπινης δημιουργίας έως σήμερα. Έτσι, διαπιστώνουμε πως καθίσταται απαραίτητη η ενημέρωση για άλλα δόγματα, χωρίς όμως αυτά να ασκούν επιρροές στην πίστη, ενώ είναι σημαντική η χρήση του έλλογου πνεύματος, χωρίς όμως να επισκιάζει και να ταράζει τα θεμέλια της πίστης και τα φαινομενικά ανεξήγητα θεία μυστήρια.²⁴ Η αναζήτηση της μύησης παίζει και πάλι ρόλο εδώ, αφού η θρησκεία είναι ζωντανή και διατηρείται από τα μυστήρια της παράδοσης. Εδώ, επηρεασμένος από τον Σιλουανό, αναφέρει ότι αυτή η διαδικασία είναι απαραίτητη για την απόκτηση των «θείων καρπών».²⁵

Όπως αναφέρεται, ο συνδυασμός των δύο παραγόντων, της πνευματικότητας και της ακαδημαϊκής πρακτικής σε ένα δημιουργικό διάλογο είναι αναγκαίος. Η προετοιμασία, η κατάλληλη μελέτη και η επιστημονική γνώση είναι απαραίτητη για την υλοποίηση των στόχων της ακαδημαϊκής θεολογίας, με τον κίνδυνο ο θεολόγος να ασχοληθεί με τον ένα τομέα επισταμένως, στερώντας από τον άλλο τη δυνατότητα να ανέλθει, και απορρίπτοντας βασικές δογματικές θέσεις. Στόχος αποτελεί όχι μόνον η κοσμική καταξίωση, αλλά και η σωτηρία των ανθρώπων από την αμαρτία.²⁶

e. Η Θεία Λειτουργία

Όσον αφορά τις απόψεις του για την Θεία Λειτουργία, εκείνες συνοψίζονται στην ουσία των γεγονότων. Κατ' εκείνον δύο πράγματα είναι ικανά να σώσουν τον άνθρωπο, η Θεία Λειτουργία και η προσευχή. Έτσι επισημαίνει πως, η Θεία Λειτουργία αποτελεί κορωνίδα των θείων μυστηρίων, και είναι πρωταρχική ανάγκη του ανθρώπου να συμβάλλει σε αυτή την μυστηριακή πράξη της Εκκλησίας. Η συμμετοχή της εκκλησίας και του λαού είναι απαραίτητη για να τελεστεί το μυστήριο και όπως τονίζει μόνο έτσι ο άνθρωπος μπορεί να νιώσει τον πόνο των αδελφών του και να προσευχηθεί

²⁴ Άσκηση και θεωρία, σελ. 117. Πρβλ. Δημητρίου Τσελεγγίδη, *Η σημασία του δόγματος στους διαλόγους*, σελ. 7: «Αντίθετα, οι Ανατολικοί θεολογούν απλανώς, επειδή όμιλουν ταπεινώς, "επόμενοι τοῖς ἁγίοις Πατρᾶσι", ἐκφραζόμενοι μέ βάση τή χαρισματική ἐμπειρία τῆς θεώσεως "τῶν διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ", καί κάνοντας χρήση τῆς λογικῆς πού ἔχει καθαρθεῖ ἀπό τά πάθη, πού ἔχει ἐκλαμπρυνθεῖ καί ἐμπλουτιστεῖ τήν ἄκτιστη θεοποιό Χάρη τοῦ Θεοῦ».

²⁵ *Περὶ Πνεύματος καὶ Ζωῆς*, σελ. 57 (αγγ 42).

²⁶ Σοφρωνίου, *The Hidden Man of the Heart* (1 Peter 3:4): *The Cultivation of the Heart in Orthodox Christian Anthropology*, South Caanan, PA, 2008, σελ. 36, 60, 63, και του ιδίου, *Remember Thy First Love*, σελ. 402, 414

για την ανθρώπινη σωτηρία. Αναφερόμενος στην αιώνια ζωή, πραγματοποιεί την σύνδεση των επίγειων και των ουράνιων φαινομένων, αφού η Θεία Λειτουργία φέρνει «τον ουρανό στη γη». Η Θεία Λειτουργία σώζει τον άνθρωπο και τον προετοιμάζει για την αιώνια ζωή, τελούμενη εις ανάμνηση του Μυστικού Δείπνου. Ο χαρακτήρας της είναι αιώνιος και μέσω της προσευχής καθαγιάζονται τα Τίμια Δώρα από το Άγιο Πνεύμα.²⁷

Η χρήση του κατάλληλου χώρου για την τέλεση του μυστηρίου ήταν πολύ σημαντική. Για αυτόν τον λόγο κατέληξε στην Αγγλία και δημιούργησε τον ναό στο πρότυπο που επιθυμούσε. Ο ναός είχε τα χαρακτηριστικά για την τέλεση της Λειτουργίας με εσωτερικότητα. Βασικό στοιχείο πριν την Λειτουργία ήταν η μετάνοια και ο σεβασμός στην διαδικασία από τον πιστό, ενώ και η προσευχή του ιδίου για την συγχώρεση των ανθρώπινων αδυναμιών είναι αξιοπρόσεκτη. Μόνο έτσι μπορεί να πραγματοποιηθεί η ένωση με τον αληθινό Θεό. Διαπιστώνουμε ότι ο Σωφρόνιος βίωνε στο έπακρο την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας και η προσευχή είναι εκείνη που αφήνει τον καρπό της χάριτος.²⁸

²⁷ Zizioulas, J. *Being as communion*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood NY 1985, σελ. 44.

²⁸ *Περί Προσευχής*, σελ. 170.

Πηγές και Βιβλιογραφία

- Μ.Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου», PG 25,192: B, 54.
- *Of the Heart* (1 Peter 3:4): «*The Cultivation of the Heart in Orthodox Christian Anthropology*», South Caanan, PA, 2008, σελ. 36, 60, 63, και του ιδίου, *Remember Thy First Love*, σελ. 402, 414.
- Ἀδ. Μαγδαληνῆς, «Σκέψεις γιὰ τὰ παιδιά στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σὴ μερα», σελ. 24.
- Αρχιμ. Ζαχαρία (Ζάχαρου), «*The Enlargement of the Heart*», σελ. 135, 189, του ιδίου, *The Hidden Man*
- Αρχιμ. Σαχάρωφ, «*Περὶ Πνεύματος καὶ Ζωῆς*», I.M. Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Αγγλίας 2012.
- Αρχιμ. Σωφρόνιου, « *Γράμματα στη Ρωσία* », Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Αγγλίας 2009, σελ. 15
- Αρχιμ. Σωφρόνιου, « *Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστὶ* », Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Αγγλίας 1993, σελ. 56.
- Αρχιμ. Σωφρονίου Σαχάρωφ, « *Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης*», Ἔσσεξ Αγγλίας 1995, σελ. 472
- Αρχιμ. Σαχάρωφ, « *Περὶ Προσευχῆς* », I.M. Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Αγγλίας 2017.
- Αρχιμ. Σωφρονίου Σαχάρωφ, « *Ὁδὸς Θεογνωσίας*», Ἔσσεξ Αγγλίας 2004.
- Αρχιμανδρίτου Σωφρονίου, « *Περὶ Προσευχῆς* », Ἔσσεξ Αγγλίας 2012.
- Αρχιμανδρίτου Ζαχαρία (Ζάχαρου), « *Εἰσαγωγή στη Θεολογία του Γέροντος Σωφρονίου*», *Πρακτικά*.
- Αρχιμανδρίτου Σωφρονίου, « *Αγώνας Θεογνωσίας, Ἡ ἀλληλογραφία του Γέροντος Σωφρονίου με τον Δ. Μπάλφουρ*», Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Αγγλίας 2004.
- Αρχιμανδρίτου Σωφρονίου, « *Ὁ ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης*», Ἔσσεξ Αγγλίας 2004.
- Γρηγορίου Θεολόγου, « Θεολογικός Ε΄, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», *Patrologiae Graeca*, επιμ. ἐκδ. J. Migne, Τόμ. 36, στ. 149. Δαβίτη Δημητρα Β.,

Αναμνήσεις από τον ΓΕΡΟΝΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΟ του ΕΣΣΕΞ, εκδόσεις Άθως, Άθως 2009.

- Δημητρίου Τσελεγγίδη, « *Ορθόδοξη θεολογία και ζωή* », εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.
- Ιερομον. Νικολάου (Σαχάρωφ), « *Άγαπῶ ἄρα ὑπάρχω* », Εν Πλω, Αθήνα 2008.
- Καλλιακμάνης Βασίλειος, « *Γέροντας Σωφρόνιος, ο Θεολόγος του Ακτίστου Φωτός* », Πρακτικά Διορθόδοξου Επιστημονικού Συνεδρίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αθήνα/ Θεσσαλονίκη 2008.
- Κόϊου Νικολάου Γ., « *Θεολογία καὶ ἐμπειρία κατὰ τὸν Γέροντα Σωφρόνιο* », εκδόσεις Ιεράς Μονής Βατοπεδίου, Θεσσαλονίκη 2007.
- Μαντζαρίδη Γεώργιου, « *Η μετοχή στην ενέργεια του Θεού ως όρος πραγματώσεως της υποστατικής αρχής στον άνθρωπο* », *Σπουδή στην κατακόρυφη και οριζόντια κοινωνικότητα*, τιμητικός τόμος καθηγητή Βασίλειου Γιούλτση, εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007.
- Ν. Μαρτσούκα, « *Δογματική Συμβολική Θεολογία. Τόμος Α΄* », εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1990.
- Νικοδήμου του Αγιορείτου, « *Ερμηνεία εις ΙΔ΄ Επιστολάς του Αποστόλου Παύλου* », Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1990.
- Πόποβιτς Ιουστίνος, (Αρχιμ.), « *Οδός θεογνωσία* », εκδόσεις Γρηγόρης, Αθήνα 1992.
- Σαχάρωφ, « *Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστι* », Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 1992.
- Σεβασμιότατος κ. Ιερόθεος, « *Ο Άγιος Σωφρόνιος, ο αγιορείτης και ησυχαστής* », Ι.Μ. Γενεθλίου της Θεοτόκου, Ναύπακτος 2020.